

УДК 39(477.54.62)

Анатолій Кравченко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-9523-7435
DOI 10.24139/2312-5993/2018.01/046-054

**ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСВІТИ В СУМСЬКОМУ ПОВІТІ ТА
БУДІВНИЦТВО І ВІДКРИТТЯ УЧИЛИЩА ПЕРШОГО РОЗРЯДУ
В С. СТАРОМУ – ПЕРШОМУ ПОСЕЛЕННІ ГЕРАСИМА КОНДРАТЬЄВА
(1886–1888 РОКИ)**

У статті розглянуто доповідь про народну освіту в Сумському повіті за 1886–1888 роки. Подана характеристика кількості дітей, які закінчили училища в 1887–1888 навчальних роках. Також зазначено максимальний відсоток дітей, які закінчили училища I–III розрядів, охарактеризовано особистий склад викладачів повітових училищ, означено суму витрачених на утримання земських училищ за 1887–1888 навчальні роки і суму, необхідну для утримання в 1888–1889 навчальних роках. Подана характеристика процесу будівництва й відкриття в с. Старому училища I-го розряду за сприяння землевласника Лева Михайловича Зборомирського, який надав допомогу не лише в будівництві самого училища, але і спромігся видати значну суму для благоустрою самого училища та прилеглої території.

Ключові слова: народна освіта, учень, учитель, сприяння, будівництво, училище, навчання, Старе Село, перше поселення, Сумський повіт.

Постановка проблеми. Із 70-х років XIX ст. у розвиткові народної освіти зростає роль земств, які організували широку шкільну мережу, дбали про вчительські кадри, виділяли кошти на утримання шкіл. Земствами відкривалися і частково чи повністю утримувалися початкові училища (земські школи) – початкові школи в сільських місцевостях з одно-, три- та чотирирічним курсом навчання. Вони здебільшого готували учнів до продовження освіти в гімназіях, а також до практичної діяльності. У навчальному плані було безліч предметів – від Закону Божого до малювання.

Розглядаючи журнали Сумських чергових повітових земських зборів від 16–20 вересня 1886 року, повітова управа надає земським зборам дані про народну освіту в Сумському повіті за 1887–1888 навчальний рік, де сказано, що всіх початкових народних училищ, в утриманні яких брало участь Сумське земство, у звітному році було 40, у тому числі два двокласних училища у слободі Юнаківка і Нижній Сироватці, що знаходилися в юрисдикції Міністерства Народної Освіти і 38 земських шкіл, зокрема: першого розряду – Чернечинська, Низівська, Миколаївська, Склярівська, Шпилівська, Москаленківська, Журавська, Павлівська, Степанівська, Ново-Сичанська, Ново-Андріївська; другого розряду – Тимофіївська, Токарівська, Бітецька, Терешківська, Ульяновська,

Писарівська, Олексіївська, Локтянська, Могрицька, Велико-Бобрицька, Кондратьєвська, Кров'янська, Климівська; третього розряду – Біловодська, Ворожбянська, Річинська, Хотинська, Басівська [1, с. 142].

На початку звітнього навчального року в усіх земських школах було учнів: хлопчиків – 2778 і дівчаток – 600, усього – 3378 (на 254 менше, ніж попереднього року); до кінця навчального року залишилося хлопчиків – 2314 і дівчаток – 510, всього 2824 особи (на 18 менше, ніж минулого року); на екзамени з'явилось хлопчиків – 1955 і дівчаток – 460, всього – 2424 (на 132 менше, ніж попереднього року); закінчили курси й були випущені з правом на пільги з воєнної повинності 2778 хлопчиків (на 18 більше, ніж попереднього року) та зі свідоцтвами про закінчення курсу 55 дівчаток (на 13 менше, ніж попереднього року).

Максимальний процент осіб, які закінчили курс і випущених дали такі школи: Хотинська – 15,5 %, Локнянська – 14,6 %, Шпилівська – 14,5 %, Юнаківська чоловіча – 14,2 %, Біловодська – 14,1 %, і мінімальний – Могрицька – 3 %, Ульяновська – 3,2 %, Писарівська – 3,8 %, Олексіївська – 4,1 % і Тимофіївська – 5,4 %. Особовий склад викладачів земських училищ складався із 38 законовчителів, 28 учителів і 27 вчительок; із числа вчителів 19 отримали спеціальну освіту в учительських семінаріях, 3 виховувалися в гімназіях, але курс не закінчили, 2 отримали освіту в Харківських педагогічних курсах і 1 в повітовому училищі, 1 після складання встановленого екзамену отримав свідоцтво на звання вчителя міського училища, 2 на звання вчителя сільського училища; із 27 вчительок 13 отримали гімназичну освіту, 5 – закінчили курси в Єпархіальному училищі, 9 отримали свідоцтво на звання вчительок народних училищ після складання встановлених іспитів.

У вищезгаданих журналах також додається звіт і кошторис про суми, витрачені на утримання земських училищ у минулому 1887–1888 навчальному році.

У журналах зазначається, що ревізійна комісія погодилася з докладом управи й розглянувши кошторис просить збори звіт і кошторис затвердити, хоча кошторис і перевищує минулорічний на 360 руб. у зв'язку з відкриттям нового Старосільського училища, про що й ітиметься далі [1, с. 142–144].

Аналіз актуальних досліджень. З історичної точки зору, Старе Село як прикордонний форпост утворилося в XVII столітті на безлюдних територіях Дикого поля, де все частіше почали з'являтися вихідці з Наддніпрянської України. Значний рух людності з українських земель, що перебували під владою Польщі, припадає на часи після поразки козацького повстання на Лівобережній Україні 1638 року. Саме тоді польський уряд прийняв постанову «Ординація Війська Запорізького реєстрового, що перебуває на службі Речі Посполитої», спрямовану на ліквідацію козацьких привілеїв. Рятуючись від утисків польських поміщиків, податкового тягара і прагнучи до

збереження православної віри, переселенці вирушили на незаселені південні степові окраїни Московської держави.

Дослідники, припускаючи, що Слобідську Україну заселили кілька хвиль переселенців з-за Дніпра, виокремлюють 3 головні переселення. Перше відбулося за царювання родоначальника династії Романових Михайла Федоровича в 1640–1645 роках у кількості 8–10 тисяч осіб. Більшу частину цих переселенців становили вихідці із Задніпров'я. Серед переселенців була й родина майбутнього дворянина Г. Кондратьєва.

Друга, найпотужніша хвиля переселення у Слобідську Україну з Подніпрянщини припала на 1645–1647 роки – початок царювання Олексія Михайловича. Тоді переселилося 1247 родин (або дворів) і понад дві тисячі козаків.

Третє переселення датовано 1650–1651 роками. Щодо нього відома тільки кількість прибулих козаків – понад 500 [3, с. 9].

Отже, історія Сумщини нерозривно пов'язана з козаками, які поступово заселяли ці терени. Ще за царювання Михайла Романова (1613–1645) московські рукописи засвідчували надзвичайно велику роль козаків-переселенців у боротьбі з татарами. У 1653 році московський воєвода Арсен'єв писав цареві, що переселенці осіли в Дикому полі на шляху, яким раніше татари ходили з набігами на Путивль, Рильськ та інші міста.

У 1642 році одними з таких переселенців – вихідців з містечка Ставище Білоцерківського полку під проводом Герасима Кондратьєва стали 100 козацьких родин, які оселилися на крутому березі річки Псел [3, с. 8–10].

Найперше поселення Сумського полку, очолюваного Г. Кондратьєвим, називалося Старим селом (нині с. Червоне Сумського району). Це село є одним із найдавніших сіл Сумщини, оскільки виникло ще на самому початку освоєння слобожанських теренів вихідцями із Середнього Подніпров'я.

Вивчаючи історію Старого села, ми спиралися на працю видатного богослова, ученого і громадського діяча Дмитра Григоровича Гумілевського (Філарета) «Історико-статистичний опис Харківської єпархії».

Села Старе і Низи знаходились одне на правому, інше на лівому, або лісовому, березі Псла на 3 версти нижче за Старе за течією річки. Перепис 1732 року свідчить, що Старе село заселено «назад тому років 90», відтак у 1642 році. Таким чином, вік села відповідає його назві.

Знаючи про побожність полковника Кондратьєва і виходячи з перебігу подій, не сумніваємося, що перший храм у Старому селі було побудовано не пізніше 1643 року. Нині існуючий тут кам'яний храм Святого Миколи зведено в 1753 році полковником Степаном Івановичем Кондратьєвим, а попередній дерев'яний храм був присвячений Славі Різдва Пресвятої Богородиці.

За даними перепису 1732 року, у Старому селі сотника Івана Івановича Кондратьєва мешкало 427 душ [4, с. 103–106].

Мета статті – розкриття особливостей становлення освіти в Сумському повіті, а також відкриття в цьому ж повіті училища першого розряду в с. Старому – першому поселенні Герасима Кондратьєва.

Методи дослідження: аналіз, синтез, порівняння та узагальнення, що уможливили розкриття особливостей становлення освіти в Сумському повіті у виокремлених хронологічних межах.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи освіту в с. Старому Сумського повіту, варто наголосити на тому, що в часи кріпацтва ні про яку освіту загалом не могло бути й мови. У період кріпацтва панами в с. Старому були внуки та правнуки Герасима Кондратьєва. У подальшому, за переказами, правнучка Г. Кондратьєва вийшла заміж за полковника Зборомирського і всі землі й майно в с. Старому переходять до Зборомирських. Першу згадку або клопотання про відкриття училища першого розряду в цьому селі (найнижчого розряду) ми знаходимо в доповіді Сумських чергових повітових земських зборів від 16–20 вересня 1886 року.

Перше училище першого розряду в с. Старому

СУМСКОМУ ОЧЕРЕДНОМУ ЗЕМСКОМУ СОБРАНІЮ

Сумской земской управы

Д О К Л А Д Ъ

объ открытіи въ с. Старомъ, Сумской волости, училища 1-го разряда.

Старосельскія общества крестьянъ, Сумской волости, приговоромъ, состоявшимся 29 іюня н. г., возбудили передъ земскою управою ходатайство объ открытіи въ с. Старомъ училища 1-го разряда, на слѣдующихъ условіяхъ. Въ виду того, что землевладѣлецъ Левъ Михайловичъ Зборомирскій пожертвовалъ имъ зданіе для училища, общества эти обязались на собственный счетъ перенести означенное зданіе на другое мѣсто, обстроить его и приспособить для училищныхъ цѣлей; когда-же училище будетъ окончено и принято управою, общества обязываются вносить ежегодно на со-

держаніе его по 180 руб. въ годъ, т. е. такую именно сумму, какая именно требуется отъ сельскихъ обществъ на содержаніе училищъ 1-го разряда.

Внося настоящій вопросъ на разсмотрѣніе земскаго собранія, управа съ своей стороны полагаетъ, что ходатайство Старосельскихъ обществъ объ открытіи училища подлежитъ удовлетворенію, но съ тѣмъ условіемъ, чтобы общества эти, въ дополненіе къ своему приговору отъ 29 іюня н. г., обязались отвести усадебное мѣсто подъ училище, которое и должно считаться училищнымъ, а не общественнымъ, во избѣжаніе недоразумѣній въ будущемъ. Если земскому собранію угодно будетъ разрѣшить открытіе училища въ с. Старомъ на означенныхъ условіяхъ, то, въ виду того, что училищное зданіе можетъ быть перенесено на мѣсто и обстроено ранѣе созыва будущаго собранія, земская управа покорнѣйше проситъ открыть ей кредитъ изъ текущихъ земскихъ сборовъ на содержаніе того училища въ будущемъ 1887 году, въ суммѣ, какая на это потребуется. Подлинный подписали: предсѣдатель управы Деконноръ и члены К. Куколь-Яснопольскій и Д. Величко.

Клопотання першої і другої сільських громад с. Старого про відкриття училища першого розряду (1886 рік)

Після клопотання першої та другої старосільських громад це питання було детальніше розглянуто на Сумських чергових земських зборах. У доповіді зазначалося, що училище в с. Старому першого розряду може бути відкритим на наступних умовах: місцевий землевласник Лев Михайлович Зборомирський пожертвував селянам приміщення для училища, а селяни зобов'язалися за власний рахунок перенести цю будівлю на інше місце, облаштувати його пристосувати для училищних цілей; коли ж будівля буде закінчена і буде прийнята управою, селяни зобов'язалися щорічно вносити на утримання по 180 руб., тобто таку суму, яка необхідна від першої та другої сільських громад на утримання училища. Але, оскільки в попередньому громадському вироку від 29 червня 1886 року (див. оригінальний текст клопотання) не були погоджені обов'язки сільських громад про відведення й передачу училищу громадської землі, то управа висловила задоволення вищезазначеного клопотання. Але в подальшому задля запобігання будь-яких непорозумінь вимагати від старосільських громад, щоб вони зобов'язалися відвести садибну ділянку під училище, яка й має вважатися училищною, а не громадською. З цією думкою управи Земські збори погодилися і прийняли доповідь на засіданні від 18 вересня 1886 року, відкрили управі кредит із земських зборів у сумі, яка потрібна на утримання училища в с. Старому в 1887 році, якщо громадами будуть виконані всі взяті ними на себе зобов'язання [2, с. 150].

Хоча старосільська громада ще 25 січня минулого 1887 року склала й надала в земську управу вирок про відведення під училище близько 300 квадратних сажнів громадської землі, але до побудування училищної будівлі за планом, рекомендованим земською управою приступили і закінчили його лише в поточному році, унаслідок того, що в будівлі, яку пожертвував селянам землевласник Л. М. Зборомирський, виявилось багато неякісного матеріалу і громада тільки в цьому році збрала кошти на покупку всього необхідного для будівництва. На благоустрій будівлі для училища з додаванням необхідних матеріалів, сарайчика для дров і огорожі училища селянами витрачено, за донесенням сільських старост першої і другої старосільських громад, 1153 руб. 43 коп. Майже на всю цю суму сільські старости надали в управу виправдовуючи документи у вигляді рахунків із різних магазинів і розписок в оплаті коштів за роботу й матеріали, і просять повернути селянським громадам половину від витраченої суми.

Доповідаючи про вищезазначене, земська управа має честь заявити зборам, що будівля училища в с. Старому оглянута нею через одного із своїх членів і визнана такою, що знаходиться в задовільному стані; у довжину вона має 19 і в ширину 10 аршинів, покрита залізом, оштукатурена глиною і вміщає в себе двоє сіней, коридор для роздягання учнів, дві класних кімнати, кімнату для бібліотеки, дві кімнати для квартири вчителя й комору. При

училищі облаштований плетений сарайчик для зберігання палива, критий соломомою та обмазаний глиною, облаштовується туалет і садиба з двох боків обноситься штахетником [2, с. 151].

Оскільки, селяни с. Старого не порушували клопотання про прийняття на рахунок земства половинної частини витрат на благоустрій будівлі, то всі роботи проводилися без спостереження й контролю земської управи, а тому цінність роботи та матеріалів управою з точністю визначена бути не може, але у вигляді виправдовуючих документів, наданих старосільськими старостами на суму 1095 руб. 5 коп. у вигляді загального цілком задовільного вигляду училища земська управа нічого не може заперечити проти показаної вартості робіт і приймає до відома, що при облаштування училищних будівель у селах сумського повіту скрізь брало участь земство в половинній частині, клопочеться перед земськими зборами про прийняття на рахунок земства половинної частини витрат, здійснених при побудові училища в сумі 576 руб. 71½ коп., асигнувати також за прикладом інших училищ першого розряду 262 руб. 50 коп. на його утримання з навчального року, що настав.

Комісія, розділяючи думку управи і включивши в загальний кошторис на утримання училища 262 руб. 50 коп., також необхідних на утримання Старосільського училища, просить внести в кошторис особливою статтею 576 руб. 71½ коп. на повернення громаді за будівництво училища [2, с. 150–153].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Виходячи з вищезазначеного можна констатувати, що Старе Село є найдавнішим поселенням на Сумській землі, назва якого точно відображає його історію. Старе село – це дворянське гніздо роду Кондратьєвих-Зборомирських, звідки пішла історія не лише обласного центру, а й усієї Сумщини. Але, на жаль, хоча Старе село і було першим поселенням, будівництво та відкриття навчальних закладів у даному селі не було першим в Сумському повіті. І лише завдяки сприянню сільських громад таке училище було відкрите в с. Старому. Подальші розвідки будуть спрямовані на дослідження особливостей організації народної освіти в с. Старому.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Журналы Сумского очередного земского собрания, 16, 17, 18, 19 и 20 сентября 1886 года с приложениями.* (1887). Харьков: Типография губернского правления (*The journals of the Sumy regular zemskiy assembly on 16, 17, 18, 19 and 20 September, 1886 with annexes.* (1887). Kharkov: Publishing house of provincial government).
2. *Журналы Сумского очередного земского собрания, 14, 15, 16, 17 и 18 сентября 1888 года с приложениями.* (1889). Харьков: Типография губернского правления (*The journals of the Sumy regular zemskiy assembly on 14, 15, 16, 17 and 18 September, 1888 with annexes.* (1889). Kharkov: Publishing house of provincial government).
3. Кравченко, А. І. (2018). *Визначні особистості Старого Села Сумського району (повіту), першого поселення Герасима Кондратьєва (1642–2018).* Суми: ФОП Цьома С.

П. (Kravchenko, A. I. (2018). *Famous personalities of the Old Village of Sumy District, the first settlement of Gerasim Kondratiev (1642–2018)*. Sumy: PPE Tsioma S. P.).

4. Кравченко, А. І. (2016). Старе Село. Звідки пішла Сумська земля? *Історико-краєзнавче дослідження традицій та інновацій: матеріали II Міжнародної наукової конференції (Суми, 24–25 березня 2016 року). У 2-х частина. Ч. 1, (с. 103–106)*. Суми: ФОП Цьома С. П. (Kravchenko, A. I. (2016). *Old Village. Where did the Sumy land come from? Historical and regional study of traditions and innovations: materials of the II International Scientific Conference (Sumy, March 24–25, 2016). In 2 parts. Part 1, (pp. 103–106)*. Sumy: PPE Tsoma S. P.).

РЕЗЮМЕ

Кравченко Анатолій. Общая характеристика образования в Сумском уезде и строительство и открытие училища первого разряда в с. Старом – первом поселении Герасима Кондратьева (1886–1888 годы).

В статье рассмотрен доклад о народном образовании в Сумском уезде за 1886–1888 годы. Представлена характеристика количества детей, окончивших училища в 1887–1888 учебных годах. Также в докладе указан максимальный процент детей, окончивших училища I–III разрядов, охарактеризован личный состав преподавателей уездных училищ, а также сумма потраченных на содержание земских училищ средств за 1887–1888 учебный год и сумма, необходимая на их содержание в 1888–1889 учебном году. Также дана характеристика строительства и открытие в с. Старом училища I-го разряда при содействии землевладельца Льва Михайловича Зборомирского, который предоставил помощь не только в строительстве самого училища, но и смог выдать значительную сумму для благоустройства самого училища и прилегающей территории.

Ключевые слова: народное образование, ученик, учитель, содействие, строительство, училище, обучение, Старое Село, первое поселение, Сумской уезд.

SUMMARY

Kravchenko Anatolii. General characteristics of education in Sumy district and the construction and opening of the school of the first level in the Old village – the first settlement of Gerasim Kondratiev (1886–1888).

The article deals with the report on public education in Sumy district for 1886–1888. The characteristics of the number of children who graduated from school in 1887–1888 school years are presented. Also, the report indicates the maximum percentage of children who graduated from grades I–III, characterizes the staff of teachers of district schools, as well as the amount spent for the maintenance of district schools for the 1887–1888 school years and the amount necessary for their maintenance in the 1888–1889 school years. The description of the construction and opening in the Old village of the school of the 1st class with the assistance of the landowner Lev Mikhailovych Zboromyrskyi, who provided assistance not only in the construction of the school itself, but also was able to issue a considerable sum for the improvement of the school and the adjacent of its territory, is also given.

It is emphasized that the first settlement of the Sumy Regiment, headed by G. Kondratiev, was called the Old village (now the village of Chervone, Sumy district). This village is one of the oldest villages of Sumy region, since it arose from the very beginning of the development of the Slobozhanskyi territories by the natives of the Middle Dnieper region.

It is concluded that the Old village is the oldest settlement in the Sumy land, the name of which accurately reflects its history. The Old village is a family village of Kondratiev-Zboromyrskyi family, where the history of not only the regional center, but of the whole Sumy

region began. But, unfortunately, although the Old village was the first settlement, the construction and opening of the education institutions in this village was not the first in the Sumy district. And only thanks to the support of rural communities such a school was opened in the Old village. Further research will be aimed at studying the peculiarities of organization of the public education in the Old village.

Key words: *public education, pupil, teacher, assistance, construction, school, training, Old village, first settlement, Sumy county.*

УДК 37.013.77

Богдан Піонтковський-Вихватень

Інститут обдарованої дитини НАПН України

ORCID ID 0000-0002-4379-2082

DOI 10.24139/2312-5993/2018.01/054-065

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ У СЕРЕДНІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Метою статті є аналіз психолого-педагогічного супроводу й визначення завдань психолога та педагога. У статті використано термінологічний аналіз, що дає можливість окреслити психолого-педагогічний супровід, системний підхід – дає змогу розглядати проблему як неперервний процес змін системи освіти. У результаті дослідження висвітлено види й компоненти психолого-педагогічного супроводу. Розкрито ціль психодіагностики та її місце у профорієнтації дітей у середній освіті. Проаналізовано причини помилкового і випадкового професійного вибору учнів. Досліджено профорієнтаційну діяльність учителя.

Ключові слова: *психолого-педагогічний супровід, психодіагностика, профорієнтація, педагогічна майстерність, педагогічний супровід, системний аналіз, самоорганізація, самовизначення.*

Постановка проблеми. В епоху суцільної глобалізації та швидкого розвитку інформатизації світу перед незалежною Україною постала проблема психолого-педагогічного супроводу навчання в середній освіті, це, у свою чергу, уможливило розроблення національних навчальних планів, програм, підручників тощо. В Україні почали функціонувати середні навчальні заклади різних типів та форм власності, що потребують нових держаних нормативних документів. Перш за все, необхідно визначитися із психолого-педагогічним супроводом навчально-виховного процесу.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз джерел показав, що педагогічний супровід – це система підтримки та допомоги обдарованій дитині в навчально-виховному процесі. У цьому контексті необхідно обґрунтувати значущість поняття «супровід». С. Гончаренко відмічає багатоаспектність поняття «супровід», розрізняючи його як: дію зі значенням супроводжувати, супроводити; те, що супроводить якусь дію, явище; поєднання дії з іншою, побічною дією; додавання чогось до чогось, доповнення до чогось [2**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, 187]. Поняття